

חללי ריבונות, החריג ומצב החירום: לאן נעלמה ההיסטוריה האימפריאלית?¹

יהודה שנהב

את ספרו של ג'ורג'יו אגמבן *מצב החירום*² רכשתי בעת שהותי בכינוס באנגליה ב-7 ליולי 2005; לגמרי במקרה ביום שבו חוותה לונדון ארבעה פיצוצי טרור בתחבורה הציבורית שלה. כשהגעתי ללונדון לאחר יומיים מצאתי שאזור בית המלון בו עמדתי להתגורר (ליד הכניסה לתחתית בראסל סקוור) הוכרז 'שטח סטרילי'. כל כניסה ויציאה מן השטח הצריכה בדיקה במחסום ארעי שהקימה המשטרה, כמו גם ליווי צמוד של שוטר מן המלון ואליו. ההמשך ידוע: התמודדות עם מצב החירום תוך טיפול מפלה במוסלמים, מעצרים מנהליים של חשודים בבית הכלא פלמרש, והקמת בתי דין מיוחדים לענייני טרור. לא חלפו ארבעה חודשים ודמוקרטיה מערבית אחרת, צרפת, הכריזה על 'מצב חירום' על מנת לאפשר לריבון לדכא את המהומות ואת האלימות של המהגרים מצפון אפריקה ואפריקה השחורה (המכונים בלשון היופומיסטית של הגזענות החדשה באירופה 'יוצאי הגירה') שאיתגרו את מודל האינטגרציה של רפובליקת השוויון, האחווה והחירות.

בספר זה מנתח אגמבן כיצד מה שנתפס כחריג, "מצב החירום", הפך לפרדיגמת עבודה מתמשכת של ממשלים מערביים מאז ההכרזה על ה'צו הפטריוטי' של הממשל בארה"ב לאחר 11 בספטמבר.³ בחסות 'מצב החירום' חיסלה ארה"ב, מחוץ לגבולותיה, "טרוריסטים" ללא הליך משפטי. מאז שנת 2001 מחזיקה ארה"ב במחנה חיל הים במפרץ גואנטנמו מאות עצירים מנהליים, חלקם נעצרו בארה"ב וחלקם במקומות אחרים בעולם (כמו אפגניסטן). רבים מן העצורים טוענים כי נשלחו למחנה בגלל בילבול בין שמם לבין שמות של חשודים אחרים, ללא אפשרות ממשית להוכיח את טענתם. למשל, מגדל תרנגולות מפקיסטן, בשם עבדור סעיד רחמן, נעצר כנראה משום ששמו דומה לשמו של מבוקש בשם עבדול זהיר רחמן, שהיה סגן שר חוץ של הטליבאן. מספר עצירים נעצרו, כמה מביך, כנראה משום שענדו שעוני קאסיו דגם F-91W שהיה הדגם שענדו על זרועם מבצעי הפיגועים במגדלי התאומים.⁴ דוחו"ת של ארגון אמנסטי מלמדים שפעולות העינויים של העצירים במחנה כוללות הטבעה במים קרים, גילוח כפוי של שיער מן הגוף, שוקים חשמליים, או הגחכה של אמונות דתיות.⁵ לאחרונה אף בישר *הושינגטון פוסט* שארה"ב מחזיקה עשרות עצירים מנהליים ברשת של בתי כלא סודיים במזרח אירופה המכונים 'חורים שחורים'. 'מצב החירום' מאפשר להפוך את חייהם של העצירים המנהליים ל'חיים חשופים' בלשונו של אגמבן. בהיותם חסרי זכויות אזרח, גם לא זכויות של אסירי מלחמה, הם חשופים לשרירות לבו של השלטון. הם מעולם לא עמדו למשפט, ניהול חייהם מופרט לקבלני משנה וחברות כוח אדם, וגופם מותר לעינויים. הממשל האמריקאי טוען שהחוקה האמריקאית אינה חלה על 'המחנה' למרות שבית המשפט העליון בארה"ב פסק אחרת בשנת 2004. האם זוהי טריטוריה שמתקיימת מחוץ לטריטוריה של 'שלטון החוק'? האם 'מצב החירום' נמצא בתוך החוק או מחוצה לו? אילו מקצת השאלות שעליהן מבקש להשיב ג'ורג'יו אגמבן, פילוסוף בן ימינו החי באיטליה.

¹ גרסה מוקדמת וקצרה של מסה זו התפרסמה במוסף ספרים, *הארץ*, 23.11.05.

² Giorgio Agamben, 2005. *State of Exception*, Chicago: The University of Chicago Press.

³ הארדט ונגרי הולכים עוד יותר רחוק ומגדירים את התמסדות החריג כפרדיגמת על גלובלית כיום כהכלאה בין שתי תופעות שונות. החריג במחשבה הגרמנית על המשפט כפי שהיא באה לידי ביטוי אצל קרל שמיט (ראו בהמשך) ותפיסת חריגותה של ארה"ב בהיסטוריה של עצמה (American Exceptionalism) כמו גם במערכת העולמית (Hardt and Negri 2004).

⁴ טים גולדן. 2006 "עצירים במחנה גואנטנאמו מוחזקים למרות ראיות לא מוצקות" ניו-יורק טיימס. תורגם בהארץ, 7.3.06 עמ' 7.

⁵ Tony Judt "The New world order" New York Review of Books, July 14, 2005: 17.

בישראל שורר מצב חירום מתמיד. המדינה ירשה את תקנות ההגנה לשעת חירום של המנדט הבריטי⁶ ובחסות המשיכה את המצב האנומלי של "השעית שלטון החוק במסגרת החוק". תקנות שעת החירום אפשרו את הממשל הצבאי על הפלסטינים אזרחי ישראל, ומאפשרים את השליטה הביטחונית עליהם כיום. מתוקף תקנות שעת חירום נחקקו חוקים כמו 'חוק סמכויות חירום', 'חוק סמכויות חיפוש בשעת חירום', 'חוק הסדר תפיסת מקרקעין', 'פקודת מניעת טרור', או 'חוק למניעת הסתננות'; חלקם חוקים עצמאיים, חלקם מופעלים רק מתוקף 'מצב החירום'. רק לאחרונה נודע שישראל מחזיקה במעצר ללא משפט וללא הסבר פליטים ניצולים מרצח העם בדארפור. הסודאנים מוחזקים במעצר מתוקף חוק חירום שנחקק לפני 52 שנים כחלק ממאבקה של ישראל במסתננים.⁷ תקנות שעת חירום מאפשרים למדינת ישראל מרחב תמרון גדול גם בניהול הכיבוש הקולוניאלי. החישובים, כך בז'רגון הצבאי שאומץ על ידי עדת אומרי האמן בתקשורת, אינם רק גילוחים של מטעים ובתים של פלסטינים חפים מפשע. הם גם ביטוי להפיכת חייהם של נתינים חסרי זכויות להפקר: לשירות ליבו של הריבון ושל מיליציות מתנחלים הקובעים כללי משחק משלהם. צריך לזכור מה השיטה הזו מאפשרת: דין אחד (חיים) עבור רוב אזרחי המדינה ודין אחר (מוות, איום במוות, איום בגירוש) לנתיניה שחייהם הפכו ל'חשופים'.⁸ עד היום לא התקיים בישראל דיון מוסרי בשיטות החיסולים הממוקדים שנעשו בחסות 'מצב החירום'. רוב האינטלקטואלים בישראל גינו את אלימות הנגד הפלסטינית אבל קיבלו את אלימות המדינה כרע הכרחי.

ספרו של אגמבן, שמתכתב בעיקר עם קרל שמיט, מישל פוקו וחנה ארנדט, מאפשר לנו התחלה של דיון מוסרי באלימות של המדינה ובאלימות הנגד במצב "החריג" ובתנאים של 'מצב חירום'. לשם כך אני מבקש להתחיל במקום קצת מפתיע. בפרנץ פאנון הפסיכאטר השחור יליד מרטיניק. ברצוני להראות (א) ש'אלימות מהפכנית' מציבה מראה רפלקסיבית אל מול 'החריגים' שמייצר הריבון. אטען שהקריאה והפרשנות של פאנון בישראל הינה (לא-במקרה) סלקטיבית ומחמיצה את הדיון שלו באלימות ובמוסריותה בתנאים של כיבוש קולוניאלי. גם אגמבן מחמיץ את ההקשר הקולוניאלי ואת האלימות המהפכנית המתפתחת נגד השלטון הקולוניאלי ונגד "החריגות" שהוא מייצר; (ב) כי החריג (ו'מצב החירום' כמקרה פרטי שלו) הפך להיות פרדיגמה שלטונית של 'חברות

⁶ כשתוקנו תקנות ההגנה על ידי המנדט הבריטי ב-1945 התכנס כינוס חירום, על מנת להביע מחאה, של פרקליטים יהודים בתל-אביב. כדאי להזכר בכמה מן התגובות שלא נשמעות היום בישראל. "אין דומה [לזה] בכל ארץ נאורה, אף בגרמניה הנאצית לא היו חוקים כאלה..." אמר יעקב שפירא (שהיה לאחר מכן יועץ משפטי לממשלה). תקנות אלה "הן הרס יסודות המשפט בארץ" הוסיף. "יש כאן הפרה של מושגים אלמנטריים של חוק, צדק ומשפט... שרירות זו, גם אם היא מאושרת ע"י מוסד מחוקק, היא אנרכיה..." אמר ד"ר מ. דונקלבלום (לימים שופט בית המשפט העליון). האם יש בטחון "שלא יאסר אזרח לכל ימי חייו ללא כל דין..." שאל דב יוסף בתדהמה? "אין לדרוש מהאזרח שיכבד חוק המעמיד אותו מחוץ לכל חוק" השלים (גרייס 1966: 14-15).

⁷ רותי סיני. 2006. "ניצולים מרצח-העם בדארפור – במעצר מינהלי בכלא מעשיהו" הארץ, 17.4.06 עמ' 5א.

⁸ תקנות שעת חירום מופעלות גם בזירות אחרות, לא רק בזירה המכונה "בטחונית". למשל, 'חוק ההסדרים' הלא דמוקרטי נחקק בשנת 1985 כחלק מ'יתכנות החירום' לייצב את המשק, והוא מבוסס על חקיקת חירום. הוא מקפיד חוקים לגיטימיים (בעיקר חוקים בעלי השלכות כלכליות וחברתיות) במקפאו שלטוני לזמן בלתי קצוב, ומאפשר חוקים חדשים בהליכים מזורזים אשר לא עוברים את תהליכי השימוע, התשאול והדיונים הפרלמנטריים הרגילים. חוקים אלה אינם מחייבים כלל חקיקת חירום ומשמשים כלי שלטוני של הרשות המבצעת. בעשרים שנות קיומו גדל היקף הקיבול של החוק בצורה מפלצתית. החוק הראשון השתרע על פני 15 עמודים והכיל 103 סעיפים וסעיפי משנה. בשנת 1997 הוא השתרע על פני שלושים עמודים והכיל 386 סעיפים וסעיפי משנה; בשנת 2003 הוא השתרע על פני 70 עמודים וכלל 576 סעיפים וסעיפי משנה. בשנת 2004 הוא השתרע על פני 82 עמודים וכלל 1037 סעיפים וסעיפי משנה (מתוך עתירה של האגודה לזכויות האזרח בג"צ 3106/04). באופן היפותטי ניתן להכניס את כל חוקי המדינה לחוק ההסדרים וליצור דיקטטורה שלטונית העוקפת את שלטון החוק. "חוק ההסדרים" הופך לחור השחור של שלטון החוק, חריג הנמצא בה בעת גם בתוך החוק וגם מחוצה לו. אם נאמץ את מסגרת הניתוח השמיטית גם למקרה זה נוכל לומר שחוק ההסדרים, שמקדם במציאות ההיסטורית של ישראל בעשרים השנים האחרונות אידיאולוגיה ניאוליברלית, הוא כלי שלטוני המאפשר להשתמש במצב החירום על מנת להבחין בין 'ידיד' ו'אויב' לא רק בזירה הבטחונית אלא גם בזירה החברתית. שכן אני רואה באידיאולוגיה הניאוליברלית, כפי שמציע גם דייוויד הרווי אם כי לא בניסוח זה, כלי שלטוני המשמש גם מלחמת מעמדות: חיזוק החזקים והחלשת המוחלשים בשם הצורך הכלכלי ובחסות חלקים מן התיאוריה הכלכלית. הניאו-קלאסית

David Harvey. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

האידיאולוגיה הניאוליברלית מקיימת זיקה מורכבת ודיאלקטית באשר ליחסים המעמדיים בישראל. כפי שהציע גוטיין (דני גוטיין. 2004. הערות על היסודות המעמדיים של הכיבוש. תיאוריה וביקורת, 24), הגדלת אי השוויון, בחסות הניאוליברליזם, עודד הגירה של חלשים אל שטחי הכיבוש שם נתכוננה מדינת רווחה אלטרנטיבית שהיא תמונת מראה של העדרה בתחומי ישראל. הטבות מדינת הרווחה בשטחים (תעסוקה, דיור, בריאות וחינוך) מאפשרים את גיוס המעמדות המוחלשים לפרויקט הקולוניאלי כפי שעשה 'האימפריאליזם' החברתי באירופה בסוף המאה ה-19. ראו:

Bernard Semmel. 1968. *Imperialism and Social Reform*. New York: Doubleday & Company Inc.

חשיבות מסתו של גדי אלגזי (בגיליון זה) אינה רק בהיבט הפוליטי החשוב שהיא מתארת. אלגזי משרטט מטריצה מורכבת של מפעל הכיבוש אשר אינה מוכפפת לאבחנה בין 'המדינה' ו'הכלכלה' ובכך מרחיב את גבולות התיאוריה הפוליטית.

דמוקרטיזם' עוד בעידן האימפריאלי ולא רק בעקבות פיצוץ מגדלי התאומים או פעולות הטרור בלונדון וספרד.

2.

עוד שחור מסיכות לבנות (*Peau noire, masques blancs* 1952) של פרנץ פאנון הוא ספר שאוהבים לאהוב. ספר ביכורים של אינטלקטואל ואקטיביסט מיוסר, חוצה גבולות כרוני, אשף של פיצולים. פאנון עזב את מרטיניק, למעשה ברח מן הקולוניה שבאיי הודו המערבית לבלי שוב אליה עוד. בפריס גילה שאין הוא יכול להימלט מזהותו השחורה וברח דרומה לעיר ליון. אחר כך הצטרף לכוחות הכיבוש הצרפתי, התפטר וערק למחתרת האלג'ירית, ולבסוף נאלץ לעזוב לתוניס. פאנון הוא שחור שרצה להיות לבן; שחור שרצה להיות לבן ואינו יכול להיות עוד שחור; שחור שאינו רוצה כבר להיות לבן אבל אינו יכול עוד להיות לא שחור ולא לבן. פאנון משוטט בתוך הנורוזה הזו ומונע על ידה. אילו הם הפיצול, המשיכה והדחיה בין הכובש והנכבש המתגלמים בזהותו של כל סובייקט קולוניאלי ובאים לידי ביטוי אסרטיבי ורהוט בעור שחור מסיכות לבנות.

אולם כמו הרבה הוגים מורכבים לפניו (למשל: מקיאולי, אדם סמית, או רוסו) פאנון הוא איש של שני ספרים גדולים, לא אחד. בערוב ימיו בשנת 1961, עת גסס מלוקמיה בגיל 36, הכין לדפוס ספר נוסף בשם *Les damnés de la terre*⁹ ואשר אותו פחות אוהבים לאהוב בישראל. בעור שחור מסיכות לבנות מתמודד פאנון עם כשלון כור ההיתוך הצרפתי, עדיין מתוך שאיפה כמוסה להיטמע בו. המקוללים עלי אדמות, לעומת זאת, הוא ספר שנולד מתוך לב המאפליה של אלג'יר ובו מסביר פאנון מדוע האלימות היא שלב הכרחי בתהליך הדחיה-קולוניזציה. פאנון 'הפוסטקולוניאלי', אשר עסק בפוליטיקת הזהויות, בגזענות ובמיניות מפנה את מקומו לפאנון האנטי-קולוניאלי.¹⁰ בהיותו רופא בצבא הצרפתי היה עד לכוחות צרפתיים הנכנסים לבית החולים ומוציאים ממנו פצועים אלג'ירים מבלי שקיבלו טיפול הולם. הוא חזה במו עיניו ברופאים שסירבו לטפל בלוחמים אלג'ירים פצועים ואף היו שותפים לעינויים של מורדים. הוא היה עד למדיניות ברוטלית של חיסולים ללא משפט ולכך ש'הדמוקרטיה המערבית' משעה את שלטון החוק למען תחזוקת הכיבוש וזוועותיו. מקוללים עלי אדמות הוא טקסט של מי שחצה את הקוים הממליץ לקוראיו להשתמש בכלים של האדון עצמו. לא רק האקזיסטנציאליזם של סרטור (שכתב הקדמה לספר, בתיווכו של קלוד לנצמן, וכינה אותו "המניפסט של העולם השלישי"), לא רק מרסל דושון והסוריאליזם של אנדרה ברטון, הדיאלקטיקה של הגל, הפנומנולוגיה או המרקסיזם. תרבות המערב מכילה לא רק את אלה, אלא גם את האלימות. במקוללים עלי אדמות, מציג פאנון את הכובש והנכבש בשני צידי מתרס ללא כל מרחב של דיפלומטיה ביניהם: "הקולוניאליזם אינו מכונת חשיבה ולא גוף הניחן בהיגיון. הוא אינו אלא אלימות טהורה ואין להכניעו אלא באמצעות אלימות גדולה עוד יותר" (עמ' 66). לאלימות יש תפקיד פוליטי של איחוד השורות וקידום השחרור מן הכיבוש, אבל יש לה גם תפקיד מטהר: "היא עוזרת [ליליד] להפטר מתסביך הנחיתות שלו, מגישתו החולמנית או הנואשת. היא הופכת אותו לאדם ללא-חת, משיבה לו את כבודו העצמי" (עמ' 95).

חנה ארנדט גינתה את הטקסט הזה של פאנון וטענה שהזין את האלימות השחורה בארצות הברית בשנות הששים. מקוללים עלי אדמות שהפך לאחד המסמכים הביקורתיים ביותר כנגד האימפריאליזם האירופי, תורגם לעשרים וחמש שפות, ונמכר ביותר ממיליון עותקים באנגלית בלבד. בעוד שפאנון "התרבות" של פוליטיקת הזהויות הפוסטקולוניאלי (עור שחור מסיכות לבנות) מכבד בישראל, פאנון האנטי-קולוניאלי נעדר באופן חשוך מן הדיון. מרתקת היא העובדה שבמזרח התיכון הערבי אנו מוצאים תמונת מראה הפוכה. עור שחור מסיכות לבנות לא תורגם מעולם לערבית¹¹ בעוד שמקוללים עלי אדמות זכה למספר רב של מהדורות ואף השפיע על ידי מייסדי תנועת הפתח – כפי שמעיד על כך למשל סלאח חלאף באוטוביוגרפיה שלו-- בשנות הששים.¹²

⁹ התפרסם לאחרונה (2006) בחזצאת בבל תחת הכותרת מקוללים עלי אדמות.

¹⁰ דיוויד מאסי מצביע על התנועה ההפוכה של פאנון מהיותו 'פוסטקולוניאלי' שמתעלם משאלות של אלימות לבין פאנון האנטי-קולוניאלי הזועם והאפוקליפטי. Macey David. 2000. Franz Fanon: A Life. London: Granta Books. בהכללה גסה ניתן לומר שהפרדיגמה הפוסטקולוניאלי עם פוליטיקת הזהויות במרכז מזינה את המאבק המזרחי-אשכנזי בישראל, והפרדיגמה האנטי-קולוניאלי מזינה את המאבק הפלסטיני בכיבוש.

¹¹ Irene Gendzier. 1973. Franz Fanon: A Critical Study. P. 262.

טענה זו שנטענה על ידי גנדזיר ב-1973 תקפה עד היום (תודה למנר חסן שסייעה לי בבדיקה זו).

¹² Sharif Hamadeh. 2003. Approaching Palestinian Liberation with the Theory of Franz Fanon. Unpublished thesis, Mansfield College, Oxford University.

במקוללים עלי אדמות מייצר פאנון את נקודת המבט של הנכבש. הריבון הקולוניאלי הכריז על 'מצב חירום' והציב את עצמו מחוץ לשלטון החוק. האלימות האנטי-קולוניאלית היא תמונת המראה של פעולת הריבון: "האלימות של השלטון הקולוניאלי ואלימות הנגד של היליד מאזנות אחת את יריבתה תוך הדדיות מתמדת". אם הריבון ויתר על שלטון החוק בקולוניה והפך את 'החריג' לפרדיגמה קבועה – את היוצא מן הכלל לכלל -- אין עוד טעם לציית לשלטון החוק. הדיון של פאנון באלימות שנכתב לאור הכיבוש הצרפתי באלג'יר מאפשר לנו לאתר חוליה חסרה בדיון האירופי העכשווי על מצב החירום. אירופית, ומלמדת, היא העובדה שמצב החירום שהוכרז בסתיו 2005 בצרפת אל מול ההתקוממות של דור הבנים מצפון אפריקה, חוקק במקור בשנת 1955 כדי להתמודד עם אלימות דור ההורים באלג'יר. היא משרטטת תואי ברור הקושר בין שתי התופעות, המצביעות על עיוורונו ההיסטורי של אגמבן, ומיד אחזור לכך.

3.

בשנת 1921 פרסם וולטר בנימין טקסט קריפטי למדי בשם "ביקורת האלימות", שבו הוא דן בדיאלקטיקה שבין האלימות שבבסיס החוק (אלימות מכוננת) והאלימות שבאמצעותה משמרת ומאשררת המדינה את שלטון החוק (אלימות מאשררת). מה שהחוק אינו יכול להכיל, מסביר בנימין, הוא קיומה של אלימות מחוצה לו. אלימות כזו -- שבנימין מכנה 'אלימות טהורה' או 'אלימות מהפכנית' -- משבשת את האיזון בין שני סוגי האלימות המופעלים במסגרת שלטון החוק. האלימות שמחוץ לשלטון החוק, אצל בנימין וגם אצל פאנון, היא אלימות בעלת היגיון כמעט תיאולוגי. כשקרל שמיט מפרסם את *תיאולוגיה פוליטית* בשנת 1922¹³ הוא מתכתב עם בנימין, ולהיפך.

תיאולוגיה פוליטית עוסק בשאלה קלאסית במחשבה המדינית: מהי ריבונות. שמיט, מבקר חריף (מימין) של הליברליזם הווימרי (שנתפס על ידו כיהודי), יהפוך לימים אידיאולוג של הנאציזם. הוא מבקר את העובדה שהמחשבה הפוליטית הליברלית ייתרה את הריבון באמצעות שלטון החוק. שמיט מדגים את טענתו באמצעות הפילוסופיה הדאיסטית שבה החזיקו מדענים פרוטסטנטים בני המאה ה-17. אלו גרסו שחוקי הטבע מתקיימים מתוקף הבריאה האלוהית (למשל ניוטון ב*פרינקיפיה מתימטיקה*) ואין הם זקוקים לקיומה של התגלות אלוהית ביום יום. אולם אלוהים לא נעלם. הוא נותר ברקע ויש בכוחו לבצע נס, דרך התערבות בחוקי הטבע, בכל רגע נתון.

הפילוסופיה הפוליטית עברה תהליך שונה מזה של פילוסופיה המדע. אמנם שיח הזכויות ושלטון החוק הליברלי ייתרו את הריבון כמו במדע. אלא שלא כמו במדע, בפוליטיקה אין נקודת התערבות לריבון שבאמצעותה הוא יכול לבצע את המקבילה לנס. עובדה זו מתמיהה שכן הפילוסופיה הפוליטית רוויה במושגים תיאולוגיים מחולנים. מדוע זקוקה הפוליטיקה לנס הזה? לימים יסביר לנו שמיט ש'הפוליטי' הוא היכולת להבחין בין 'ידיד' ו'אויב'. שלטון החוק הליברלי אינו מסוגל להלחם באויבי החברה.¹⁴

אולם בעוד שבנימין מגדיר אלימות "טהורה" כנמצאת מחוץ לשלטון החוק, שמיט מנסה גם את המצב הזה אל תוך שטח השיפוט הריבוני. דווקא המושג של 'אלימות טהורה' – כלומר אלימות שהיא מחוץ לחוק – מנוכסת לטובת הריבון על ידי הכרזה על 'מצב חירום'. הפרדוקס הזה אפשרי משום שלפי ההגדרה השמיטיאנית הריבונות אינה מוגדרת על ידי שלטון החוק, אלא על ידי היכולת להכריז על מצב חירום. ביום שאחרי שריפת הרייכסטאג, הוציא היטלר צו "להגנה על העם והמדינה" (28 לפברואר 1933) ובכך השעה את החוקה הווימירית לזמן בלתי מוגבל (שבפועל נמשך 12 עשר שנים). הריבון מממש את ריבונותו (ההתגלות והנס בתיאולוגיה) תוך שהוא נמצא בו בזמן בתוך ומחוץ לשלטון החוק. כאן יענה לו בנימין ויאמר, שאם הפוליטי עבור הריבון הוא "היכולת להכריז על מצב חירום, הפוליטי עבור המדוכא הוא היכולת להפעיל 'אלימות טהורה'. בתיזה השמינית על מושג ההיסטוריה כותב בנימין מספר חודשים לפני התאבדותו: "מסורת הנדכאים מלמדת אותנו, ש'מצב החירום' שבו אנו חיים הוא הכלל. עלינו למצוא מושג תואם של ההיסטוריה. אז תעמוד לנגד עינינו המשימה של יצירת מצב חירום אמיתי; וכך ישתפר מעמדנו במאבק נגד הפאשיזם"¹⁵.

פרנץ פאנון אולי קרא את ג'ורג' סורל אבל קרוב לודאי שלא קרא את בנימין. עם זאת הדיון שלו באלימות מתכתב עם מה שבנימין כינה 'אלימות מהפכנית', או 'אלימות טהורה'. כמו שמבהיר

¹³ קרל שמיט. 1922/2005. *תיאולוגיה פוליטית*. תל-אביב: רסלינג.

¹⁴ תלמידיו של שמיט, פרנץ ניומן ואוטו קירשהיימר, יבקרו את הליברליזם ושלטון החוק משמאל. שלטון החוק, יטענו, אינו מושלם כל עוד אינו מאתגר את הקפיטליזם. הם ביקרו במיוחד את כוחם המוגשם של המונופולים הגדולים שהשתלטו על הספירה הפוליטית. האבחנה בין 'ידיד' ו'אויב' מתארגנת אצלם בזירה המעמדית 'הפנימית'. למשל: Franz Neuman. 1930/1987. *Social Democracy and the Rule of Law*. Keith Tribe (ed.). London: Allen & Unwin.

¹⁵ ולטר בנימין. 1996. מבחר כתבים. כרך ב': *הרהורים*. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד. עמ' 313.

ז'אן פול סרטור "אם מרחיקים את הפטפוט הפשיסטי של סורל, מגלים שפאנזון הוא הראשון מאז אנגלס שמפנה את הזקורים אל 'מילדת ההיסטוריה', האלימות (עמ' 25). עיון במניפסט הפאנזוני מזכיר לנו ש'מצב החירום', האלימות והטרור אינם רק תגובה אינסטינקטיבית לנפילת מגדלי התאומים, או לטרור מעזה. אילו תופעות שאיפיינו את הכיבושים הקולוניאליים ויחסי ההיררכיה הבין גזעית שייצרו. העובדה שמצב החירום מופעל על פי קרי מתאר ממוגזעים מוכרת היטב לנתיני הכיבוש האימפריאלי שחיהם הפכו זה מכבר ל'חשופים'.¹⁶ עוד מבהיר לנו העיון במניפסט הפאנזוני כי האבחנה בין אלימות לגיטימית ואלימות בלתי לגיטימית שעמדו בבסיס כיוון המדינה המודרנית באירופה מיטשטשת בתוך ההקשר הקולוניאלי.

4.

אגמבן אשר כמה מספריו (כמו *The Open, Homo Sacer*, *Means without Ends* או *Remnants of Auschwitz*) זוכים היום לתהודה עצומה באירופה ובצפון אמריקה מתמקם במרחב התיאורטי שמשרטטים בנימין ושמייט. הוא מנסה להסביר באופן שיטתי כיצד ומתי יכולים חיים במדינת חוק להפוך ל'חיים חשופים'. בשנת 2003 עורר סערה כשביטל ביקור לצורך הוראה בארה"ב משום שהתנגד להחלטת הממשל להפוך את טביעת האצבעות בנמלי הכניסה למצב נורמלי. הוא הזכיר שגם באושוויץ הפך מה שהוא הגדיר כ"קרקע ביו פוליטי" לנורמלי. הניו-יורק טיימס האשים אותו שלא בצדק בהשוואה פשטנית בין ארה"ב לגרמניה הנאצית. נראה שהניו-יורק טיימס עצמו חטא בהשוואה פשטנית בניסיון להבין את מה שאגמבן טען.

מצב החירום הוא ספרון אניגמטי. רוב הטענות המוצגות בו מבוססות על עבודותיו הקודמות במיוחד **הומו-סאקר** (האדם הקדוש). המסורת התיאורטית עליה בונה אגמבן היא לא רק בנימין ושמייט אלא גם ארנדט ופוקו. אם פוקו מעתיק אותנו אל 'ניהול החיים', אגמבן מחזיר אותנו אל 'ניהול המוות'. אם פוקו ביקר את מודל הכוח המסורתי אשר נשען על החוק והסיט אותו אל מנגנוני הכוח הדיסציפלינרי, אגמבן מחזיר אותנו אל החוק. אם פוקו נתן לכוח הדיסציפלינרי ולריבונות להפרד, אגמבן מחזיר את המבט אל המפגש ביניהם (יוצא דופן הוא ספרו האחרון של פוקו שמבוסס על הרצאות שנתן בשנות השבעים בקולג' דה-פרנס **חייבים להגן על החברה**).¹⁷

הומו סאקר מנתח אגמבן מודל של החריג, מודל אדם מן הקודקס הרומי, שזכויותיו הפוליטיות הופקעו ממנו וחיייו הפכו הפקר. אגמבן גם מסביר כיצד ב'מחנה' (יהא זה מחנה הריכוז או מחנה המעצר בגואנטנמו) הופכים החיים ל'חשופים', כלומר דמם של הנתינים מותר. זהו מרחב שבתוכו מושעה שלטון החוק בחסות החוק, בו הזמן הלינארי עומד מלכת ובו ההומו סאקר מתערטל מזהותו הפוליטית. החריג אינו בהכרח דיקטטורה. אגמבן מציג גניאולוגיה חלקית שלו כפרדיגמה קבועה של ממשלים דמוקרטיים. הוא עוסק בחוק הרומי, בצרפת המהפכנית והמודרנית, ברפובליקה הווימרית ובנאציזם, באושוויץ, איטליה, אנגליה וארצות הברית. מה שנעדר אצל אגמבן באופן בולט הוא תולדות 'החריג' בהיסטוריה האימפריאלית. אין זה עוד סוד שבקולוניות ביצעו מדינות אירופה את הניסויים הראשונים שלהן ב'מודרניות': ניסויים בפוליטיקה, ניסויים גזעיים, ניסויים משפטיים, ניסויים באדמיניסטרציה וניהול, ניסויים בכלי לחימה חדשים. שמייט לא התעלם מתפקידו של האימפריאליזם האירופי בתפיסת הריבונות האירופאית, אגמבן שוכח אותו לגמרי.¹⁸

אגמבן חב חלק גדול מן הטיעונים שלו לחנה ארנדט (למשל ב'המצב האנושי' בו היא מצביעה על ההבדל בין חיים ביולוגיים ללא ביוגרפיה ובין חיים פוליטיים שמעניקים משמעות ליחיד; כמו גם ב'מקורות הטוטליטריות' בו היא מצביעה על מצבם הרעוע של נתינים חסרי אזרחות) -- והוא אינו מסתיר זאת. אבל אגמבן מחמיץ את נקודת המבט הארנדטית על 'שלטון' 'החריג' בקולוניות. חנה ארנדט מפנה בספרה **מקורות הטוטליטריות**¹⁹ את תשומת הלב לפער ההולך ונפער בין המרכז הפוליטי באירופה והיעדים האינסופיים של האימפריאליזם (בניגוד לקולוניאליזם המוקדם) המונע על ידי הבורגנות שעברה אמנסטיפציה והפכה לסוכן פוליטי. כאשר הניהול האימפריאלי משתחרר משלטון

¹⁶ אין להסיק מכך ש'חיים חשופים' הם רק חיים מחוץ להגנתו של החוק. 'חיים חשופים' יכולים להתקיים גם בחסות החוק, או בה בעת מחוץ ובתוך החוק.

¹⁷ Michel Foucault. 1997. *Society Must be Defended*. New York: Picador.

לדיון מרתק בספרו של פוקו: אנדרו ניל. 2005. 'לערוך את ראשו של המלך: ספרו של פוקו **חייבים להגן על**

החברה ובעיית הריבונות' **תיאוריה וביקורת**, 27.

¹⁸ בספרו *The Nomos of the Earth* שפורסם ב-1950 מספיד שמייט את הקשר האירופי בין טריטוריה, משפט וריבונות שנשדק בשל הכיבושים האימפריאליים ויצירתה של תפיסה פסבדו-חילונית של "אוניברסליזם חסר טריטוריה". הביקורת של שמייט על אובדן הסדר הטריטוריאלי הישן מאפשרת לנו להציב מולו צוהר תיאורטי והיסטורי דרכו ניתן לדבר על "מירחוב" תפיסת הריבונות ודיון פוסטקולוניאלי במה שאכנה "חללי ריבונות".

¹⁹ Hannah Arendt. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & World.

הממשלה המרכזית ומחוקקה, הוא מפר את עיקרון מדינת הלאום, ומחליף שלטון ייצוגי בשלטון כפוי על גזעים נתינים. זהו מודל חדש של בירוקרטיה לא ייצוגית המפעילה שלטון דה פקטו, בעל כללים ותקנות המשוחרר משלטון החוק המקובל במטרופולין. הפער בין מעמדם הלגיטימי של האזרחים במדינת האם, ובין 'הגזעים הנתינים' בקולוניות, שלעולם אינם אזרחים מלאים, נמצא ברקע לעליית הטוטליטריזם.²⁰ קשה לדבר על קשר סיבתי אצל ארנדט. אך אין ספק שהיא מצביעה על שלטון פוליטי של ריבונות חלקית שמבוסס על 'חריגים'.

קריאה מרחבית בהיסטוריה הקולוניאלית מלמדת על המילכוד שמולו ניצבו האימפריות האירופיות הגדולות. מצד אחד ביקשו המוסדות האימפריאליים לייצא את שלטון החוק אל הקולוניות (הן על מנת להגן על נתיניה והן על מנת להשלים את משימת התירבות האירופית). מצד שני, ביקשו המוסדות האימפריאליים להתחמק מסיפוח של שטחי הכיבוש וממימוש של ריבונות מלאה. התוצאה היא חללי ריבונות: ריבונות חלקית המבוססת על חריגים ולא על 'אחדות שאינה ניתנת לחלוקה' כפי שהגדיר זאת ז'אן בודן. את החריגים הללו יש לתשאל כפי שמציע תיאולוג פרוטסטנטי המצוטט אל שמיט:

"אם רוצים ללמוד כהלכה את הכללי, צריך לחפש את היוצא מן הכלל האמיתי. הוא מסביר בבהירות גדולה בהרבה מאשר הכללי עצמו... כי על הכללי לא חושבים אפילו מתוך תשוקה, אלא רק בשטחיות עצלה. היוצא מן הכלל, לעומת זאת, חושב על הכללי בתשוקה מלאה אנרגיה" (שמיט 2005: 35).

גם פוקו בספרו *חייבים להגן על החברה* וגם אגמבן ב*ממצב החירום*, מציעים ברוח זו לפרק את מושג הריבונות למרכיביו ההיסטוריים. את הפרויקט הזה מנסה ברהיטות רבה עדי אופיר:

"אפשר לתאר את הריבונות כמעין נקודה ארכימדית האמורה לחלץ את המחשבה המשפטית של הפוליטי ואת המחשבה הפוליטית של המשפט ממעגל הקסמים שלהן. הריבונות היא בעת ובעונה אחת הסמכות לקבוע בכל רגע מחדש את החוק של השלטון, ולהשליט – ברציפות – את החוק מטעם השלטון"²¹

עם זאת, אופיר מציע לנו ללכת צעד אחד הלאה ולהבחין בין 'ריבונות' ל'הכרעה ריבונית':

"ראוי להקפיד על הבחנה (שאגמבן מבליע) בין המושג 'ריבונות' להכרעה הריבונית כמצאיות שלטונית קונקרטית. בשום אופן אין להעתיק את האפיון האחדותי, הלכיד, של המושג 'ריבונות' אל השלטון עצמו. בכל משטר, גם בצורות הנוראות ביותר של הטוטליטריות, השלטון הריבוני מקיים משא ומתן על ההוצאה מן הכלל" (עמ' 377).

חללי הריבונות בקולוניות – כמו גם המאבקים המתמשכים בין הדרישות של משרד המושבות, משרד המשפטים, משרד החוץ והנציב העליון במקום – ייצרו 'הכרעות ריבוניות' שהתבססו על 'חריגים'.²² הבירוקרטים הקולוניאליים -- לורד קרומר הנציב העליון הבריטי במצריים, הלורד קרוזון בהודו, לורד סמית בדרום אפריקה, הלורד סומרסט בכף התקווה ועוד הרבה אחרים -- ייצרו מודלים אנומליים של חריגים בהם הריבונות אינה נקבעת על ידי שלטון החוק אלא על ידי הכלה של מה שהוא מחוץ לשלטון החוק כבעל זיקה לשלטון החוק. מערכת של טלאים משפטיים והסדרי אד-הוק: תחומי שיפוט אקסטרטריטוריאליים, צווים אדמיניסטרטיביים, סיפוחים חלקיים, הפעלה של 'מצב לחימה', או שימוש

²⁰ חנה ארנדט מדברת על פער פוליטי במובן של זכויות אדם. אולם כאן שוב המקום להדגיש את הפער הפוליטי במובנו הכלכלי-חברתי כפי שטענתי בהערת שוליים מספר 5. האימפריאליזם הקלאסי ראה בפער המעמדי באירופה סכנה לפרויקט הכיבוש והתארגן בשתי גרסאות שונות. האחת, שהאימפריאליזם יפגע מן הפער המעמדי ולכן יש לייצר סולידריות מעמדית, השני שהאימפריאליזם יטיב עם הפער המעמדי ולכן יש לתמוך בו. ההוגים שהצביעו על – או הזהירו מן -- הסכנות שבפער המעמדי אינם נמנים על קבוצה הומוגנית. ניתן למצוא ביניהם את פרנץ נוימן, חיון הובסון, ג'וזף שומפטר, קרל פירסון, בנג'מין קיד ואחרים. מרתקת היא העובדה שאצל חלק מן האימפריאליסטים של המאה ה-19 הבחירה הייתה בין מלחמה מבית (האויב הפנימי) ומלחמה מחוץ. למשל ססיל רודס אומר בשנת 1895 כי "אם ברצונך למנוע מלחמת אזרחים, עליך לתמוך באימפריאליזם" (מצוטט אצל Semmel 1959: 4).

²¹ עדי אופיר. 2003 "בין קידוש החיים להפקרתם: במקום מבוא להומו סאקר" בתוך *טכנולוגיות של צדק*. עמ' 360.

²² הכרעות ריבוניות אלה כונו ע"י רוס ג'ונסטון כ'אימפריאליזם שיפוטי' Ross Johnston. 1973. *Sovereignty and Protection: A Study of British Jurisdictional Imperialism in Late Nineteen Century*. Duke: Duke University Press.

בתקנות שעת חירום. כולם הוגדרו כמצבים יוצאים מן הכלל, כשרשרת של חריגים היוצרים כיסים של העדר חוק בחסות החוק. כמו שמציעים קומרוף וקומרוף (בהכנה), הטריטוריות הפוסטקולוניאליות, לא עונות למודל של ריבונות המאורגנת אנכית ומתחזקת על ידי מדינה ריכוזית. להיפך הן מורכבות ממארגים של ריבונות חלקיות, לא הומוגניות.²³ שם במרחב האימפריאלי הופך אפוא 'החריג' לפרדיגמה קבועה של שלטון הכיבוש. החריג, יש להדגיש, אינו השעיה של שלטון החוק אלא דווקא הפעלתו (הסלקטיבית) בעבודת הטלאה מרחבית. אחרי הכל, הסדר המשפטי-פוליטי הוא מכיל ומדיר בה בעת. חשיפת החריגים הללו מאפשרת לאתר את מקורות האלימות שבבסיס פערי הריבונות. פרספקטיבה זו של מרחב "חללי הריבונות" מאפשרת לנו לצאת מן הפרדיגמה הסטרוקטורליסטית הנסמכת על קריאה בינארית של המציאות הפוליטית. במקום זאת, אני מציע קריאה פוסט-קולוניאלית אשר משחררת את מושג הריבונות ממעמדו האסנציאלי והבינארי. החריג אינו רק "מצב החירום" אלא סדרה שלמה של אנומליות שאפשר לכנותן "מצבי חירום קטנים" שהן תוצאה של הטלאות משפטיות ופוליטיות. עמדה זו מאפשרת לחלץ גם את הפוליטי ממעמדו הבינארי שהוא בסופו של דבר תוצר של זמן ליניארי (הנס מצד אחד והגאולה מצד שני). את הפוליטי ניתן למצוא עתה בתוך המציאות ההיסטורית הממורחבת (ראו בעניין זה אופיר 2003: 381). משום כך אני מציע גם רכיזה בעמדה שהצגתי בתחילת המסה לפיה ההיסטוריה הקולוניאלית משקפת את תמונת המראה של "מצב החירום". היסטוריה זו מציעה ריבוי של אפשרויות חריגות שמציבות תמונת מראה אל מול חללי הריבונות והחריגים שהם מייצרים. מצב החירום שמתוכו מדבר פרנץ פאנון הוא אפשרות אחת מיני רבות.

קריאה במסמכים של ממשלים אמפריאליים מלמדת כיצד הם משעים את מודל הבירוקרטיה הליברלי המצוי בהלימה עם שלטון החוק, כפי שהטביע אותו בתודעתנו הסוציולוג הגרמני מקס וובר. וובר תיאר מערכת בירוקרטית יציבה ולא קפריזית, ציות לסמכות, על מבנה אוניברסלי שקוף שהוא רציונלי בכך שהוא בר-ניבוי. לעומת זאת, המודל הבירוקרטי של המדינה האימפריאלית מלמד אותנו על קיומו של מודל בירוקרטי כמו-תיאולוגי. הוא מעוגן במוסר הנוצרי ובהשגחה האלוהית, הוא מאפשר נקודות התערבות (נס) המייצרות אי-ודאות עבור נתיניו, הוא מבוסס על שליטה אישית בנוסף במקום על חוזים כתובים, הוא פועל מאחרי הקלעים מעבר לעינים הפקוחה של פרלמנט ועיתונות, והוא מבוסס על צווים זמניים המתפרסמים חדשות לבקרים בתוקף התקנות לשעת חירום.²⁴

לאחר 1945, בתקופה המכונה "עידן הדה-קולוניזציה" הופעל באופן מסיבי החריג האולטימטיבי: מצב חירום (state of emergency). כשהכריזו הבריטים על מצב חירום במאליה אף אחד לא שיער שימשך 12 שנים תמימות עד 1960. מצב חירום הופעל גם ברודזיה, קניה, קפריסין, חוף הזהב, פלסטין, ניגריה, אוגנדה, בורמה, מרוקו, אלג'יר וקולוניות נוספות. בתוקף מצב החירום הועלמו "גורמים עוינים" ונוטרלו "חשודים" על ידי סגירתם במחנות מעצר. ההכרזה על מצב החירום איפשרה מרווח נשימה לאדמיניסטרציה האימפריאלית והכנעתו של האויב הילידי הנלחם על עצמאותו.²⁵ אפשר להגדיר את מצב החירום, אם נשתמש בהגדרתו של קלאוזוביץ, כהמשך הפוליטיקה הקולוניאלית (של האימפריה) בדרכים אחרות. זהו הקונטקסט אותו מאתגר ה'פרטיזן'—למשל מוחמד דיב או פרנץ פאנון באלג'יר.²⁶ אם הריבונות מוגדרת כסמכות לקבוע בכל רגע מחדש את החריג,

²³ Jean Comaroff and John Comaroff. In preparation. Law and Disorder in the Postcolony. Manuscript in preparation, p. 61

²⁴ ההיסטוריה האימפריאלית גם מציעה קריאה חדשה, לא מודרניסטית, במודל הלגיטימציה של וובר. הקריאה המודרניסטית רואה בשלושת סוגי הלגיטימציה: כריזמטית, מסורתית ולגאלית שלוש פאזות היסטוריות פרוגרסיביות. הקריאה הפוסטקולוניאלית היא קריאה היברידית המאפשרת את בו זמניותן של שלושת הפאזות הללו. כך, המנהיג הכריזמטי הינו תמיד חלק מן המודל הלגאלי ולא אלטרנטיבה לו. וובר עצמו מדבר על "מנהיגות עממית" (plebeian leadership) כתופעה מודרנית המופיעה בד בבד עם הבירוקרטיה והלגאליזם המשפטי. כדאי גם לשים לב לעובדה שובר אינו מפתח את האפשרות של שלטון לא לגיטימי (למשל שלטון אוטוקרטי) כפי שעושה הנס קלון

²⁵ אין כאן המקום לפתוח בדיון בשאלת התעצבות האבחנה השמיטאנית של הפוליטי בין 'ידיד' ו'אויב'. אולם חשוב לזכור שאבחנה זו הינה מדומיינת, דינמית ונסיתית. למשל, הגדרת הילידים בקולוניה כ'אויב' וגיוס המעמדות מבית לפרויקט האימפריאלי הצליחה להשכיח את 'האויב הפנימי'. כותב על כך בפירוש ססיל רודס בשנת 1895: "על מנת למנוע מלחמת אזרחים [בבית] עלינו להפך אימפריאליסטים". מצוטט אצל Semmel: 4.

²⁶ אני משתמש כאן במושג 'פרטיזן' בריפרור לתיאורית הפרטיזן של קרל שמיט: Carl Schmitt. 1963/2004. The Theory of the Partisan: A Commentary/Remark on the concept of the political. Translated by A.C. Gordon. Michigan: Michigan State University Press.

נמצא גם באתר האינטרנט

<http://www.msupress.msu.edu/journals/cr/schmitt.pdf>

אם נרצה נוכל לומר שהפרטיזן מייצר, במונחים של בנימין, אלימות טהורה. מאו-טסה-טונג, דמות מפתח בתיאוריה של הפרטיזן אצל שמיט, טען כי הפוליטיקה היא מלחמה ללא שפיכות דמים (טיעון קלאוזובי). פעילות

לרבות 'מצב החירום', הפרטיזן מייצג את תמונת המראה של סמכות זאת. הוא מאפשר כפי שמציע פוקו "לאחר את מקורות האלימות שבבסיס הריבונות" (Foucault 1997: 70). לשם תזכורת: החריג המשפטי ומצב החירום לא הומצאו בקולוניות. כבר בתחילת המאה ה-19, לפני שהפך ליועץ פוליטי של נפוליאון, מזהה בנג'מין קונסטן כי הדמוקרטים הטוטליטריים משמאל ומימין "מאריכים לזמן לא-מוגבל את משטר החירום"; וכי הסכנה האמיתית לחופש נשקפת "לא מעריצות גלויה ויהירה, כי אם מההלכה ששעת חירום מחייבת להפסיק את תוקף הערובות שבחוקה, וכי איום בכוח לבטחון המדינה תובע מדיניות מנע".²⁷ קונסטן גם מזהיר מפני התמסדותו של החריג.²⁸ אולם 'החריג' ו'מצב החירום', במתכונתם המאוחרת, עברו בקולוניות ניסוי כלים במשך עשרות בשנים והוכשרו כפרדיגמת עבודה רציפה גם באירופה. ארנדט ניסתה לעצב סדר יום הקושר בין השיטות האימפריאליות וצמיחתה של הטוטליטריות באירופה.²⁹ אגמבן אינו מרים את הכפפה הזו.³⁰

5.

בעקבות המאבק האנטי-קולוניאלי ותהליכי הדה-קולוניזציה שהחלו לאחר מלחמת העולם השנייה יש כיום מעט כיבושים קולוניאליים ישירים. הכיבוש האמריקאי בעיראק ובאפגניסטן, או הכיבוש הישראלי בשטחים הינם בבחינת מקרים יוצאי דופן. בשאר חלקי העולם מתארגנים קוי המתאר הממוגזעים של הקולוניאליזם הפוסטקולוניאלי – מה שניתן לכנות כניאו-קולוניאליזם – בזירות ובצורות אחרות: ניצול כלכלי, ניצול תרבותי, סחר באיברים, סחר בנשים. אלא שניאו-קולוניאליזם אינו מתבטא רק ביחסים בין מדינות "עולם ראשון" ומדינות "עולם שלישי". הוא בא לידי ביטוי גם בשליטה הבין גזעית והבין אתנית בתוך החברות שמכונות "דמוקרטיות מערביות". בחברות הפוסטקולוניאליות אנו מוצאים "ערוב" של המבנה הדמוקרטי. לא עוד מטרופולין מול קולוניות – הניצבים אילו מול אילו בקוי מתאר גיאוגרפים. זהו מטרופולין הטרונגי אשר אינו מאפשר אבחנה פשוטה בין "ידיד" (המצוי בתוכנו) לבין "אויב" (המצוי אי שם בחוץ מעבר לגבול). "האויב" בחברות המטרופולין נמצא בתוכן. חברות אלו -- במיוחד מדינות ששלטו באוכלוסיות נתינות כמו בריטניה, צרפת, ובאופן שונה ארצות הברית -- מאוימות מן "האחרים" (אפשר לקרוא: מוסלמים) המציפים את היבשת ומייבאים אליה את מה שתמיד אירופה סלדה ממנו. אם בעבר זוהי 'האויב' מחוץ לגבולותיה של מדינת הלאום, עתה הוא מתרוצץ בתוכה בין אם בדמותם של טירוריסטים סמויים או אוכלוסיות מגוזעות אשר אינן מקבלות את כללי המשחק הלבנים. מנהל היורפול, סוכנות המשטרה האירופאית, הכריז בשנת 2001 כי יש להעביר משאבים מן הצבא לצרכי בטחון פנים שם מצוין האיום האמיתי. הצהרה המצביעה על העתקת קוי התיחום מן האויב החיצוני אל האויב מבית.

"מצב החירום" שמופעל עתה בתוך הדמוקרטיות המערביות עצמן הפך לפרדיגמת עבודה קבועה המבקשת להבחין בין 'ידיד' ו'אויב'. השתלטותה של פרדיגמה זו הוא מתכון להתמוטטותן של חברות אלה כמדינות דמוקרטיות והמשך קריסת שלטון החוק אל תוך חשכה מבהילה. מדינות אלה יהפכו לקיני גידול לטרור, ויהפכו בעצמן לטרוריסטיות. כדאי כאן לצטט מתוך דברים שכתב אגמבן לאחרונה באחד ממאמריו: "מדינה שעיקר עיסוקה בביטחון, ושביטחון הוא מקור הלגיטימציה שלה, הינה אורגניזם שבי; מדינה כזו תמיד תהיה פגיעה לטרור וסופה שתהפוך בעצמה לטרוריסטית". מצב החירום לא יעצר ב'אויב', אלא יגלוש אל כל רבדי החברה ומוסדותיה ויהפוך אותה ללא דמוקרטית. הניסיון הישראלי מלמד עד כמה קרובה הגדרה זו למציאות חיינו. לא רק בשל השיעור באוכלוסיה שמתמחה, מתפרנס וגוזר את הסטטוס הפוליטי שלו מבטחון; לא רק בשל החיסולים המתנהלים ללא משפט וכמעט ללא דיון ציבורי (אחד משמות הקוד של החיסולים בצבא מרפרר להגיון התיאולוגי שלו: "זעם האלים"); לא רק משום שמרצצי גולגולות משרתים כנבחרים העם; לא רק בשל שיעורי

הפרטיזן מסמנת את הפוליטיקה כמלחמה ולא כשלום. שמיט כתב את הספר בהקשר של המלחמה הקרה, ומתייחס בין השאר לאופן שבו הגדרת "הפוליטי" של הפרטיזן היא טריטוריאלית במקורה אולם בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה היא מועברת הן על ידי הליברלים האמריקאים והן על ידי לוחמת הנגד של הגרילה אל הרמה הגלובלית תוך התנתקות מטריטוריה ספציפית ומן המודל הווסטפלי של המדינה.

²⁷ יעקב טלמון. תשט"ו. המשיחיות המדינית: השלב הרומנטי. תל-אביב: הוצאת עם עובד ודביר. עמ' 265.

²⁸ Fontana Biancamaria (ed). 1988. Constant: Political Writings. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 143.

²⁹ במקום אחר אני מראה, כי בניגוד לפרשנות המקובלת על 'איכמן בירושלים', מקיימת חנה ארנדט דיאלוג בין התנהלותו הביורוקרטית של איכמן והתנהלותו הביורוקרטית של הלורד קרומר.

Yehouda Shenhav. 2005. "Imperial governance, Nazi bureaucracy and the omission of colonial legacy" paper presented in the International Critical Management Studies, Cambridge UK, 4-6 2005.

³⁰ בהומו סאקר אגמבן מזכיר בדרך אגב את ההיסטוריה הקולוניאלית הספרדית (בקובה) והאנגלית (בדרום אפריקה) כשני מקרים של הרחבת החריג ויצירת המחנה.

‘החישוף’ הברוטלי המבוצעים על ידי מדינה המכנה עצמה דמוקרטית; הוא בא לידי ביטוי גם בחיבוק האוהב שהעניקה המדינה לקולוניאליסטים יצירי כפיה, בפניו מרצועת עזה בקיץ 2005. הדמוקרטיה התבלבלה ולא יודעת עוד להבחין בין ‘ידיד’ ו‘אויב’.

References

- Hardt Michael and Antonio Negri. 2004. **Multitude: War and Democracy in the Age of Empire**. New York: The Penguin Press.
- Scheuerman E. William. 1997. **Between the Norm and the Exception**. Cambridge: The MIT Press.
- Scheuerman E. William. 2006. "Carl Schmitt and the road to Abu Ghraib" **Constellations**, 13 (1): 108-124.
- Schmitt Carl. 1950/2003. **The Nomos of the Earth**. New York: Telos Press.